

Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg

Maaslandse Monografieën, 75

Onder redactie van

Prof. Dr. P.J.A. Nissen (voorzitter)
Dr. W.J.M.J. Rutten (redactiesecretaris)
Prof. Dr. E. Aerts
Prof. Dr. R. Aerts
Prof. Dr. A.M.J.A. Berkvens
Mevr. Dr. J.C. Dekker
Dr. M. van der Eycken
Dr. J.J. de Jong
Dr. R. Nouwen

Raad van Advies

Drs. Th.J.F.M. Bovens (Maastricht)
H. Reijnders (Hasselt)
Prof. Dr. C. Bruneel (Louvain-la-Neuve)
Prof. Dr. A. Heinen (Aken)
Prof. Dr. P.M.M. Klep (Nijmegen)
Prof. Dr. A. Labrie (Maastricht)
Prof. Dr. J.M.W.G. Lucassen (Amsterdam)
Prof. Dr. J.C.G.M. Jansen (Maastricht)
Prof. Dr. H. Soly (Brussel)
Prof. Dr. R. van Uytven (Antwerpen)

De in deze serie verschenen delen staan vermeld op pag. 358-359

Stichting Maaslandse Monografieën

De Stichting Maaslandse Monografieën werd in 1964 in het leven geroepen door het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg en Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap en staat onder bestuur van:

Drs. F.L.J.F. Jadoul (voorzitter)
Mevr. Mr. C. de Koster (secretaris)
Drs. H.J.L.M. Boersma MBA (penningmeester)
Mevr. Drs. B.J.F.M. Berden-Van Lier
Prof. Dr. P.M.J.E. Tummers

Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg

Herkomst, werving, mobiliteit en binding
van mijnwerkers tussen 1900 en 1965

door

SERGE LANGEWEG



Hilversum
Verloren
2011

Dit onderzoek kwam tot stand met steun van
de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
en het Discovery Center Continium Kerkrade.

Op het omslag: Houwers van de Domaniale Mijn. De mijnwerker links draagt een
zogenaamd Arsch-leder (zitvlakbeschermer). Omstreeks 1950.
Bron: Fotocollectie Continium Kerkrade, F353.

ISBN 978-90-8704-254-7

Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Maastricht.

© 2011 Serge Langeweg & Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Typografie Rombus, Hilversum
Omslagontwerp Het Lab, Arnhem
Druk Wilco, Amersfoort
Bindwerk Van Waarden, Zaandam

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the author and publisher.

Inhoud

Woord vooraf	13
1 Arbeidsmarktonderzoek en Nederlandse steenkolenmijnbouw	15
De arbeidsmarkt voor mijnwerkers	15
Theoretisch kader	17
Mijnbouw in de historiografie	19
Opzet en indeling	21
Bronnen en methodologie	23
2 Steenkolenmijnbouw in Nederland	27
Oude en nieuwe steenkolenvelden	27
Van concessie tot onderneming: de particuliere mijnen	29
De Oranje-Nassau Mijnen	29
De mijn Willem-Sophia	31
Laura & Vereeniging	32
De Domaniale Mijnmaatschappij	35
De mijn Neuprick	36
Een nieuwe Nederlandse mijnbouwpolitiek: Staatsmijnen	37
Productie, markt en arbeidsplaatsen	41
Besluit	49
3 Demografische en ruimtelijke aspecten van de arbeidsmarkt voor mijnwerkers	50
De demografische ontwikkeling	52
Bevolkingsgroei	52
Beroepsbevolking en economische structuur	58
De regionale spreiding van de arbeidsmarkt voor mijnwerkers	59
Mijnbouw, werkgelegenheid en woningbouw	60
Pendel naar de mijn	63
<i>Herkomst en richting van de pendelstromen</i>	68
Besluit	73
4 Mijnwerkers uit Nederland	75
Limburgers en andere Nederlanders in de mijn	76
De opbouw van een mijnwerkersbestand, 1900-1930	79
Personeelsvoorziening op een rurale arbeidsmarkt	79

Herkomst	84
Nederlanders uit Duitse mijnen	86
Selectie	95
<i>Een eerste poging tot selectie: Staatsmijnen</i>	96
<i>Selectie door de katholieke geestelijkheid: de Arbeidsbeurs voor de Limburgsche Mijnstreek</i>	98
1930: een tussenbalans	102
Crisis en oorlog, 1931-1944	102
Werving en selectie in de jaren dertig	102
Bezetting	108
Wederopbouw, 1945-1965	113
Rekruteringsmoeilijkheden	113
Werving en selectie	115
Besluit	121
5 Buitenlandse arbeiders in de Nederlandse steenkolenmijnen	123
Buitenlanders in de mijn	125
De periode van opbouw, 1900-1930	127
De jaren vóór de Eerste Wereldoorlog	127
Belgische vluchtelingen en geïnterneerden	131
Duitse en Belgische grensarbeiders	135
Naar georganiseerde werving: de jaren twintig	139
Crisis en oorlog, 1931-1944	149
Ontslaggolven	149
Bezetting	155
Wederopbouw, 1945-1965	159
Rekruteringsgolven van buitenlandse arbeidskrachten	159
Poolse ex-militairen en displaced persons	177
Regulering	183
Gastarbeiders	186
Italianen, 1948-1951	186
Oostenrijkers en Italianen, 1955-1957	187
Italianen, Spanjaarden, Joegoslaven en Marokkanen, 1961-1965	191
Besluit	199
6 Binding aan de mijn	202
Het verloop	205
De periode van opbouw, 1900-1930	211
Wandervogel	211
De Eerste Wereldoorlog	213
De jaren twintig: naar meer stabiliteit	214
<i>De Contact-Commissie voor het Mijnbedrijf en de cao</i>	215
<i>Het Algemeen Mijnwerkersfonds van de Steenkolenmijnen in Limburg</i>	217
<i>De Geneeskundige Dienst der Nederlandse Steenkolenmijnen</i>	218

Sociale voorzieningen op bedrijfsniveau	220
Steun aan katholieke initiatieven	223
Crisis en oorlog, 1931-1944	223
Ontslagbeleid, personeelsvoorziening en binding aan het bedrijf	223
Bezetting en nasleep	230
Wederopbouw, 1945-1965	231
Binding, conjunctuur en arbeidsmarkt	231
Lonen en arbeidsverloop	232
Grensarbeid	236
Herkomst en binding	240
Een mijnwerkerstraditie	243
Binding door de OVS	245
Besluit	252
7 Samenvatting en conclusies	255
De arbeidsmarkt voor mijnwerkers in Limburg	255
De arbeidsvoorziening: problemen en mogelijkheden	257
Een dubbele arbeidsmarkt	259
Binding versus autonomie	261
De regionalisering van de mijnarbeidsmarkt	264
Bijlagen	266
1 De personeelsbezetting bij de Nederlandse mijnbedrijven, 1895-1972	266
2 De nettoproductie van steenkolen bij de particuliere mijnen, 1895-1973	270
3 De nettoproductie van steenkolen bij Staatsmijnen, 1906-1973	276
4 De steenkolenbalans van Nederland, 1895-1970	278
5 De West-Europese steenkolenmijnbouw: productie en personeel, 1900-1965	284
6 Economisch-geografische gebieden in Limburg	286
7 Verantwoording van het kaartmateriaal (metadata)	287
7a Kaartenreeks 'Aandeel mijnarbeiders in de mannelijke beroepsbevolking, 1909, 1930, 1947 en 1960'	290
7b Kaartenreeks 'Gemeentelijk aandeel mijnarbeiders in het totaal van de provincie, 1909, 1930, 1947 en 1960'	294
7c Het aandeel van mijnwerkers in de mannelijke beroepsbevolking. Locatiequotiënten Limburgse gemeenten, 1909, 1930, 1947 en 1960	298
8 Steekproef uit de kaartadministratie van het Algemeen Mijnwerkersfonds	301
9 Nationaliteitsbewijzen	303
10 De geboorteplaats in de mijnstreek van nieuwe AMF-leden	304
11 Onderzoek naar de mijnwormziekte	305
12 De herkomst van nieuwe ondergronders in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1905-1925	306
13 De herkomst van nieuwe ondergronders bij Staatsmijnen en de particuliere mijnen, 1905, 1913-1925	309

14	Het aandeel per provincie in de totale Nederlandse bevolking en het aandeel per provincie in de inschrijvingen van nieuwe AMF-leden	311
15	Buitenlandse nationaliteiten in de Nederlandse steenkolenmijnen (totale arbeidersbestand), 1905-1973	312
16	Buitenlandse nationaliteiten in het arbeidersbestand ondergronds van de Nederlandse steenkolenmijnen, 1913-1973	316
17	Buitenlandse nationaliteiten in het arbeidersbestand bovengronds van de Nederlandse steenkolenmijnen, 1913-1973	320
18	Het overlevingspercentage van intreders in het Algemeen Mijnwerkersfonds, 1919-1960	324
19	Het verloop van het ledental van de pensioenkas van het Algemeen Mijnwerkersfonds, 1920-1960	325
20	Het verloop van de OVS-ers bij de gezamenlijke Nederlandse steenkolenmijnen, 1945-1965	327
Geraadpleegde bronnen		328
	Archieven en documentatie	328
	Gepubliceerde bronnen en literatuur	328
Summary		342
Register		352
Curriculum Vitae		360
Grafieken		
2.1	De netto-steenkolenproductie in Nederland, 1895-1974 (in tonnen x 1.000)	42
2.2	Ondergrondse, bovengrondse en totale arbeidersbezetting bij de Nederlandse steenkolenmijnen, 1895-1974 (per 31 december)	44
2.3	Nettoprestatie per ondergrondse dienst totaal en nettoprestatie per ondergrondse dienst in de afbouw, gezamenlijke mijnen, 1895-1972 (in tonnen)	44
3.1	De bevolkingsgroei in de provincie Limburg, de oostelijke en de westelijke mijnstreek, 1899-1971 (indexcijfers, 1889=100)	52
3.2	Geboorte- en migratiesaldo provincie Limburg, 1881-1975 (in promille, vijfjaarlijkse totalen)	53
3.3	Geboorte- en migratiesaldo oostelijke mijnstreek, 1881-1975 (in promille, vijfjaarlijkse totalen)	53
3.4	Geboorte- en migratiesaldo westelijke mijnstreek, 1881-1975 (in promille, vijfjaarlijkse totalen)	54
4.1	Het aantal en percentage Nederlanders in het arbeidersbestand van de Nederlandse steenkolenmijnen, 1905-1965 (per 31 december)	77
4.2	De bevolking en de aanvragen van nationaliteitsbewijzen in de oostelijke mijnstreek als percentage van het Limburgse totaal, 1875-1914	80
4.3	Nederlandse mijnwerkers in het Ruhrgebied, 1893, 1902-1914	88
4.4	Het aantal nieuwe aanmeldingen voor werk ondergronds bij de Nederlandse steenkolenmijnen, afkomstig uit een Duitse mijn, en het aantal Duitsers in dienst bij de Nederlandse steenkolenmijnen op 31 december, 1905-1918	92

4.5	Het aandeel Nederlandse arbeiders bij Staatsmijnen en de particuliere mijnen, 1905-1938	77
4.6	Het percentage Limburgers in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1919-1935	107
5.1	Het aantal en percentage buitenlanders in het arbeidersbestand van de Nederlandse steenkolenmijnen, 1905-1965	125
5.2	Het jaarlijkse groeipercentage van de ondergrondse bezetting in de Nederlandse steenkolenmijnen: Nederlanders en buitenlanders, 1906-1965 (1906-1919 totale bezetting)	126
5.3	Ervaren ondergronders, afkomstig van Nederlandse en buitenlandse mijnen, 1905-1925	128
5.4	Arbeiders zonder eerdere mijnbouwervaring, afkomstig uit Nederland en het buitenland, 1905-1925	128
5.5	Herkomst ervaren buitenlandse ondergronders, 1905-1925	129
5.6	De verdeling van buitenlandse nationaliteiten in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1905-1913 (ondergronds en bovengronds)	130
5.7	De verdeling van buitenlandse nationaliteiten in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1914-1918 (ondergronds en bovengronds)	132
5.8	Aangeworven Belgische geïnterneerden voor ondergrondse arbeid in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1916-1918	134
5.9	De verdeling van buitenlandse nationaliteiten in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1919-1930 (ondergronds en bovengronds)	136
5.10	Het aantal grensarbeiders, woonachtig in Duitsland en België, ondergronds en bovengronds in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1920-1940	138
5.11	Het aantal naturalisaties tot Nederlander van mijnwerkers in Limburg, 1906-1933	142
5.12	De verdeling van buitenlandse nationaliteiten in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1931-1939 (ondergronds en bovengronds)	154
5.13	De verdeling van buitenlandse nationaliteiten in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1940-1944 (ondergronds en bovengronds)	156
5.14	De verdeling van buitenlandse nationaliteiten in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1945-1965 (ondergronds en bovengronds)	160
5.15	Indienstgenomen ondergrondse mijnwerkers naar herkomst, 1960-1964	192
6.1	De redenen van uittrekking uit het Algemeen Mijnwerkersfonds, 1920-1960 (als percentage van het totale aantal uittrekkers)	204
6.2	Jaarlijks vertrokken arbeiders, absoluut en als percentage van de gemiddelde arbeidersbezetting bij de gezamenlijke Nederlandse steenkolenmijnen, 1911-1965	206
6.3	Het overlevingspercentage van de arbeidskrachten in de Nederlandse steenkolenmijnen 1919-1960	207
6.4	Het overlevingspercentage van de intreders in het AMF, 1919-1930	208
6.5	Het overlevingspercentage van de intreders in het AMF, 1931-1944	209
6.6	Het overlevingspercentage van de intreders in het AMF, 1945-1955	209
6.7	Her arbeidersverloop bij Staatsmijnen en de particuliere mijnen, 1911-1938 (jaarlijks vertrek als percentage van de gemiddelde arbeidersbezetting)	213
6.8	Het totaal aantal mutaties van arbeidskrachten tussen Nederlandse mijnzetsels, 1907-1925 (als percentage van de jaarlijkse arbeidersbezetting op 31 december)	214
6.9	De aanmeldingen en plaatsingen in het mijnbedrijf van OVS-ers, 1945-1965	248

Tabellen

2.1	Concessieaanvragen voor de ontginning van steenkool in Nederland, 1839-1899	28
2.2	Tekorten aan mijnwerkers bij de gezamenlijke Nederlandse steenkolenmijnen, 1951-1965	47

2.3	Het aandeel van verschillende energiebronnen in het energieverbruik in de EGKS, 1950-1965 (in procenten)	48
3.1	De beroepsbevolking in de mijnbouwsector naar geslacht, 1889-1971 (percentages)	50
3.2	De potentiële beroepsbevolking (15-64 jaar) in relatie tot de totale bevolking in de provincie Limburg, de oostelijke en de westelijke mijnstreek, 1909-1960 (totaal, mannen en vrouwen; in indexcijfers, 1909=100)	56
3.3	Vervangingsindex mannelijke beroepsbevolking provincie Limburg, oostelijke en westelijke mijnstreek, 1909-1960 (uitstroom op korte termijn op de arbeidsmarkt (60-64-jarigen) gedeeld door de instroom op korte termijn (10-14-jarigen))	57
3.4	De beroepsdeelname in Limburg, de oostelijke en westelijke mijnstreek, 1909-1960 (totaal, mannen en vrouwen, als percentage van de leeftijdsgroep 15-64 jaar)	57
3.5	De verdeling van de beroepsbevolking (mannen en vrouwen) naar economische sectoren in Limburg en Nederland, 1889-1960 (in procenten)	58
3.6	Het aandeel van de sector steenkolenmijnbouw in de Limburgse mannelijke beroepsbevolking, 1889-1960	58
3.7	De mannelijke beroepsbevolking in de steenkolenmijnbouw, 1909-1960 (absoluut en in percentage van de totale mannelijke beroepsbevolking)	63
3.8	De woongemeenten in Limburg van de mannelijke mijnwerkers, 1909-1960 verdeeld naar mijnzetelgemeenten en overige Limburgse gemeenten. Absoluut en percentages	64
3.9	Middelen van vervoer, gebruikt door forenzen naar de mijnzetelgemeenten, 1947 en 1960	66
3.10	Afgelegde afstanden door forenzen naar de mijnzetelgemeenten, 1947 en 1960	67
3.11	Woonplaats van de mannelijke mijnwerkers in Limburg, verdeeld naar economisch-geografisch gebied, 1909-1960 (exclusief de zeven mijnzetelgemeenten in gebied 6)	69
3.12	Het achterland van de Limburgse mijnzetelgemeenten	72
4.1	De geboorteplaats van nieuwe AMF-leden, 1900-1965	78
4.2	Huwelijkssluitingen, waarbij de bruidegom mijnwerker was	81
4.3	Het verloop onder Nederlandse mijnwerkers in de Rijnprovincie en in Westfalen, 1907-1914	89
4.4	Het aandeel mijnwerkers in de aanvragen van nationaliteitsbewijzen, 1875-1914 (in percentages van het totaal aantal aanvragen)	90
4.5	De opgegeven bestemming van mijnwerkers uit de provincie Limburg en uit de oostelijke mijnstreek, die een nationaliteitsbewijs aanvroegen, 1875-1914 (in procenten)	91
4.6	Het aantal inschrijvingen van houters en leerhouters bij de Arbeidsbeurs voor de Limburgsche Mijnstreek in Heerlen, 1912-1916	94
4.7	Het verloop van ondergrondse arbeiders tussen de Staatsmijnen en de particuliere mijnen, 1905, 1913-1925	98
4.8	Het aantal door de steenkolenmijnen aangenomen mijnwerkers en het aantal plaatsingen van mijnwerkers via de (districts-)arbeidsbeurzen van Heerlen en Sittard, 1913-1930	100
4.9	Het aantal werkvrije dagen in de Nederlandse steenkolenmijnbouw, 1931-1936	103
4.10	Het aantal in dienst genomen mijnwerkers naar nationaliteit bij de gezamenlijke Nederlandse steenkolenmijnen, 1931-1939	104
4.11	De gemiddelde leeftijd van intreders bij het AMF, 1921-1965	106
4.12	Het aantal en percentage plaatsingen in België en Duitsland via de districtsarbeidsbeurs Sittard, 1936-1939	108
4.13	Het verzuim in het ondergrondse bedrijf van de Nederlandse steenkolenmijnen, 1938-1947 (in promille van het aantal mogelijke diensten)	112

4.14	Ondergronds tewerkgestelde politieke delinquenten bij de Nederlandse steenkolenmijnen, 1945-1957	117
5.1	Buitenlandse ondergronders in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1930 en 1938	153
5.2	Het percentage Nederlanders en buitenlanders, werkzaam ondergronds, 1950, 1957 en 1965	159
5.3	Indienstgetreden en vertrokken Italiaanse en Oostenrijkse arbeiders bij de Nederlandse steenkolenmijnen, 1957-1959	191
6.1	Vertrek uit de mijnbouwsector: gemiddeld per jaar, 1919-1955 (in percentage van aantal intreders per cohort)	208
6.2	De carrière op 1 augustus 1919 van de intreders in het AMF	212
6.3	Nationaliteit van de ontslagen arbeiders bij Staatsmijnen en de Oranje-Nassau Mijnen, 1932-1935	224
6.4	De duur van het dienstverband en het moment van indiensttreding van in de periode 1-1-1931 tot en met 31-12-1935 ontslagen mijnwerkers	226
6.5	Percentage ongehuwden in de totale arbeidersbezetting bij de Nederlandse steenkolenmijnen, 1920-1965	227
6.6	Categorie 30-plussers als percentage van de totale ondergrondse arbeidersbezetting bij de Nederlandse steenkolenmijnen, 1919-1964	227
6.7	Het jaarlijkse vertrekpercentage bij de leesjongensopleiding van Staatsmijnen (als percentage van het totaal aantal in opleiding in het betreffende jaar) en bij de AMF-leden, 1929-1944	228
6.8	Het overlevingspercentage na 5 jaar bij ex-leesjongens en AMF-leden, 1929-1944	229
6.9	Het rendement van bij de Staatsmijnzetels Wilhelmina en Hendrik indienstgetreden ondergronders zonder interne vooropleiding ('volwassenen') en ex-leesjongens en ex-OVS-ers, 1929-1961	229
6.10	Verloop en geschooldheid in de gezamenlijke Nederlandse steenkolenmijnen, 1957	231
6.11	Indexcijfers van gemiddeld verdiende brutolonen van volwassen mannelijke arbeiders in de nijverheid en van het ondergrondse mijnpersoneel, 1951-1954	233
6.12	Gemiddeld verdiend weekloon van mannelijke arbeiders in guldens, 1951-1954	233
6.13	De pendelbeweging tussen Limburg, België en West-Duitsland in de mijnbouwsector, 1960-1965	239
6.14	Verloop naar herkomst bij de Oranje-Nassau Mijnen, 1952-1955	240
6.15	De geboortestreek van nieuwe mijnwerkers, jonger dan 18 jaar, in het AMF, 1945-1965	247
6.16	Vertrek op eigen verzoek van OVS-ers, 1951-1965	240
6.17	Het personeelsverloop in de Nederlandse steenkolenmijnen en enige andere sectoren, 1957-1964 (in percentages van de gemiddelde personeelsbezetting in het betreffende jaar)	254
8.1	Globale chronologische verdeling registratienummers A-kaarten AMF	302

Verklaring der tekens in tabellen en bijlagen

• = de gegevens ontbreken

- = nul

o (o,o) = het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid

niets (blank) = een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen

Woord vooraf

Dit proefschrift had niet tot stand kunnen komen zonder de steun, stimulans en betrokkenheid van velen. Allereerst dank ik mijn promotor Ad Knotter en copromotor Willibrord Rutten. Zij lieten mij binnen het thema van het onderzoek de ruimte eigen keuzes te maken en droegen er door hun constructieve kritiek aan bij, dat mijn inzichten in de problematiek van mijnbouw en arbeidsmarkt werden aangescherpt. Een bron van inspiratie was ook mijn collega-promovendus en koppel in de mijnbouwhistorie Leen Roels. Ik denk met plezier terug aan onze vele gesprekken, die gelukkig niet alleen over mijnwerkers gingen, maar even zo vaak over eten, drinken en muziek. Dat we nu opnieuw collega's zijn, bij het Continium in Kerkrade, doet me veel genoegen.

Promoveren naast een volledige baan is een probleem op zich. Mijn werkgever, in de persoon van directeur Hans Gubbels, ben ik er zeer erkentelijk voor dat hij op coulante wijze instemde met mijn verzoek om buitengewoon verlof, net in een tijd dat Industrien een metamorfose onderging tot Discovery Center Continium. Mijn Kerkraadse collega's dank ik voor hun begrip dat ik er vaak niet was en werk soms noodgedwongen wat langer bleef liggen dan de bedoeling was.

Het verlof gaf mij de mogelijkheid tijdelijk bij de Universiteit Maastricht in dienst te treden, waar ik, dankzij financiële steun van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, aan deze studie kon werken. Mijn werkplek kreeg ik bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (SHCL), waar ik me vanaf de eerste dag volledig opgenomen wist in een hecht team.

Voor mijnbouwhistorisch onderzoek zijn de collecties van het SHCL en het Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL) een ware *Fundgrube*. De medewerkers van beide instellingen ben ik dankbaar voor hun assistentie bij het opsporen, opvragen en bewerken van de soms zeer omvangrijke reeksen van bronnen. Een speciaal woord van dank wil ik richten aan Erwin Steegen, die bereid was zijn deskundigheid op het gebied van het Geografisch Informatiesysteem (GIS) in te zetten bij het vervaardigen van het kaartmateriaal voor dit boek. Mijn dank gaat verder uit naar Annemie de Bruin, Carin de Bruin (†), Thei Dibbets, Roos Dullens (†) en Corrie van Lith die als enthousiaste vrijwilligers vele duizenden cijfermatige en andere gegevens invoerden in databases. Helaas moet aan twee van hen dit een postuum dankwoord zijn.

De directie van het AZL in Heerlen dank ik voor de toestemming die ik kreeg om een steekproef te trekken uit de kaartadministratie van het Algemeen Mijnwerkersfonds die er wordt bewaard. Bij de praktische uitvoering van de steekproef ten kantore van het AZL waren Jan Meijers en zijn medewerkers van de afdeling Mijnpensioenen zeer behulpzaam. De

resultaten van de steekproef vormen een van de fundamenteën van deze studie.

Voorts een woord van dank aan mijn collega's in Maastricht en Kerkrade die betrokken waren bij het drukklaar maken van het manuscript voor de uitgever. Ella Muyres-Schilder en Willibrord Rutten van het SHCL namen de tekst kritisch door, hielden de tijdsplanning in de gaten en zorgden voor de communicatie met de uitgever. Paul Arnold (SHCL) en Mijke Harst-Van den Berg (Continium) droegen zorg voor het scannen en digitaal fotograferen van het beeldmateriaal voor dit boek.

Last but not least ben ik het bestuur van de Stichting Maaslandse Monografieën erkentelijk voor de bereidwilligheid deze studie in de gelijknamige reeks op te nemen.

Maastricht, juli 2011

Arbeidsmarktonderzoek en Nederlandse steenkolenmijnbouw

DE ARBEIDSMARKT VOOR MIJNWERKERS

Met de opening van de Oranje-Nassau Mijn in Heerlen in 1899 ging de Nederlandse mijnbouw een nieuwe periode in. Vergeleken met de traditionele mijnbouw die van oudsher in Kerkrade was geconcentreerd, werd de steenkolenwinning in de twintigste eeuw gekenmerkt door grootschaligheid. De nieuwe mijnen verschenen in een betrekkelijk klein gebied in het zuiden van de provincie Limburg. De mijnstreek strekte zich uit van de Duitse grens bij Kerkrade in het oosten tot aan de Maas ter hoogte van Geleen in het westen. Aan de Duitse kant van de grens ging het Nederlandse mijngebied over in het kolenbekken rond de stad Aken. Daar was de steenkolenmijnbouw, die er, net als in Kerkrade, terugging tot de Middeleeuwen, in de loop van de negentiende eeuw geëxpandeerd.¹ Ten westen van de Maas sloot het Kempische kolenbekken aan op de Nederlandse mijnstreek. De exploitatie van de kolenlagen in de Kempen ging in het begin van de twintigste eeuw van start.²

De ontwikkeling van de mijnbouwsector betekende een grondige transformatie van de regio, waar de economie en de arbeidsmarkt traditioneel in hoofdzaak waren gebaseerd op landbouw en kleinschalige plattelandnijverheid. Met de komst van de mijn veranderde de structuur van de regionale arbeidsmarkt. Kwalitatief, doordat nieuwe beroepsdeelmarkten ontstonden, gerelateerd aan de mijnbouwsector.³ Ook in kwantitatieve zin deed de mijnbouw een zwaar beroep op de regionale arbeidsmarkt. De vraag naar mijnwerkers was enorm. Op deze plaats kan als illustrering worden volstaan met de vaststelling dat in 1958 de Nederlandse mijnbouwsector werk bood aan ruim 60.000 mensen, terwijl dat aantal zes decennia eerder nauwelijks 500 bedroeg.⁴

De transformatie was een ruimtelijk langzaam opschuivend proces. Naarmate de mijnbouw in de loop van de twintigste eeuw vanuit Kerkrade in noordwestelijke richting uitbreidde, werden steeds nieuwe gebieden opgenomen in de arbeidsmarkt voor mijnwerkers. Dit proces werd gestimuleerd door de uitbreiding van de verkeersinfrastructuur en de vervoersmogelijkheden. Omstreeks 1960 was vrijwel de hele provincie Limburg in het bereik van de arbeidsmarkt van de mijnbedrijven gekomen, al nam in het algemeen het rela-

1. Friedrich Schunder, *Gesichte des Aachener Steinkohlenbergbaus* (Essen 1988).

2. Luc Minten e.a., *Een eeuw steenkool in Limburg* (Tiel 1992); Tine De Rijck en Griet van Meulder, *De ereburgers. Een sociale geschiedenis van de Limburgse mijnwerkers* (Berchem 2000).

3. In de theorievorming over arbeidsmarkten wordt er algemeen van uitgegaan dat 'de arbeidsmarkt' feitelijk een conglomeraat is van allerlei deelmarkten of segmenten. Een van de lijnen waarlangs een indeling van deelmarkten kan worden gemaakt is die van beroepsspecifieke kwalificaties. Zie onder meer: H.G. Hamaker, *Arbeidsmarkt en personeelvoorziening* (Alphen aan den Rijn/Brussel 1978) 66-67; C. de Galan en A.J.M. van Miltenburg, *Economie van de arbeid* (Alphen aan den Rijn 1991) 53; Jacques van Hoof, *De arbeidsmarkt als arena. Arbeidsmarktproblemen in sociologisch perspectief* (Amsterdam 1987) 46-49.

4. Sociaal Historisch Centrum voor Limburg (verder SHCL), Archief Gezamenlijke Steenkolenmijnen in Limburg (zonder GSL), Statistiek.